

- Vyshnevskiy, O.I. (2011). *Methods of teaching foreign languages: textbook*. 2nd ed., revised and expanded. Kyiv: Knowledge. 206.
- Ivanova, O.V., Tarasova, V.V. (2015). *Practical course of the main foreign language: Learning English Through Video: tutorial*. Kyiv: Eksprodukt. 400 p.
- Karpenko, H.M. (2023). The role of films in forming foreign-language communicative competence of school students. *Academic Studies. Series "Pedagogy"*, 1: 128–132.
- Kachur, I.I. (2020). The use of authentic materials as a creative approach to learning a foreign language. *Innovative Pedagogy*, 21(2): 13–15.
- Li, X., Wang, P. (2015). A Research on Using English Movies to Improve Chinese College Students' Oral English. *Theory and Practice in Language Studies*, 5(5): 1096–1100. Doi: 10.17507/tpls.0505.26.
- Parisi, Andon, 2016 – Parisi, L.L., Andon, N. (2016). The use of film-based material for an adult English language course in Brazil. *Trabalhos em Linguística Aplicada*, 55(1):101–128. Doi: 10.1590/010318134870172321.
- Sass, 2007 – Sass, A. (2007). Films in the classroom – Learning by seeing. *Foreign Language German*, 36: 6.
- Wang, 2009 – Wang, J. (2009) A Study of Resiliency Characteristics in the Adjustment of International Graduate Students at American Universities. *Journal of Studies in International Education*, 13: 22–45. Doi: <http://dx.doi.org/10.1177/1028315307308139>

LEVYTSKA Lilia

Ph.D in Pedagogy, Senior Lecturer at the Department of German Philology, Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkassy

STROIKOVA Svitlana

Ph.D in Pedagogy, Senior Lecturer at the Department of German Philology, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkassy

SMUHLII Kateryna

Master's student in the specialty 014 Secondary Education (Language and Literature (German)), Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkassy

FEATURE FILMS AS AN EFFECTIVE MEANS OF FORMING COMMUNICATIVE COMPETENCE IN GERMAN LANGUAGE LESSONS

Summary. Introduction. The article examines feature films as an effective means of developing communicative competence of senior secondary school students in German language lessons. The relevance of using authentic audiovisual materials within a competence-based approach to foreign language teaching is substantiated.

Purpose. The theoretical foundations of communicative competence formation are analyzed and its structural components are defined. The pedagogical potential of feature films is revealed, as well as the criteria for selecting German-language films and the methodological conditions for their effective use in the educational process.

Methods. Special attention is paid to the stages of working with feature films (pre-viewing, while-viewing and post-viewing) and to a system of practical exercises aimed at developing listening, monologic and dialogic speaking skills, as well as intercultural communication. It is proved that systematic use of feature films in Results. Working with feature films as a motivational tool in the classroom diversifies the types of learning activities in the process of

German language acquisition and contributes to the creation of a positive and engaging learning environment.

Originality. The results of the study prove that the use of feature films in German language lessons helps to create a strong cognitive motivation, increase learning efficiency, and develop the automaticity of speech actions. Film-based activities also foster a serious attitude towards the subject, implement elements of cooperation and competition, and enhance each student's responsibility for learning and classroom discipline.

Conclusion. German language lessons increases students' motivation, activates their speech activity and contributes to the effective formation of foreign language communicative competence.

Keywords: communicative competence; feature film; German language; audiovisual materials; secondary school.

Одержано редакцією 26.12.2025
Прийнято до публікації 18.01.2026

 <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2026-1-254-263>

 <https://orcid.org/0000-0002-8033-075X>

МАРТИНОВА Ганна

докторка філологічних наук, професорка,
професорка катедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

 ganmart@meta.ua

 <https://orcid.org/0000-0003-0008-5983>

ЩЕРБИНА Тетяна

кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка катедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

 tanyascherbina1972@gmail.com

УДК 373.3/.5.091.214.18:811.161.2'82(045)

ДІАЛЕКТНА ЛЕКСИКА ЯК КОМПОНЕНТ МОВНОЇ ОСВІТИ В НУШ

У статті порушено проблему вивчення діалектної лексики в шкільному курсі української мови в контексті реалізації концепції Нової української школи.

Проаналізовано чинні навчальні програми й підручники з української мови щодо репрезентації діалектної лексики, визначено обсяг, характер і методичні підходи до її опрацювання.

Виявлено основні недоліки та прогалини в змісті навчальних матеріалів, зокрема фрагментарність подання діалектної лексики та незнаюча кількість практичних завдань.

Обґрунтовано дидактичний і лінгвокультурний потенціал діалектної лексики як важливого компонента мовної освіти в НУШ.

Запропоновано систему ефективних вправ і завдань, спрямованих на формування мовної, комунікативної та культурної компетентностей учнів, розвиток їхнього пізнавального інтересу й усвідомлення мовної різноманітності української мови.

Матеріали статті можуть бути використані в практиці викладання української мови в закладах загальної середньої освіти та в подальших лінгводидактичних дослідженнях.

Ключові слова: модельні навчальні програми; мовна освіта; підручники з української мови; лексикологія; середньонадніпрянський діалект; діалектна лексика; Нова українська школа.

Постановка проблеми. Одним із аспектів гуманітарної політики будь-якої цивілізованої країни є формування національно свідомої мовної особистості, що передбачає належне володіння державною мовою. Загальнонародна мова українців функціонує у двох різновидах – літературному і діалектному. Розуміння їхнього нерозривного зв'язку, первинності діалектів як постійного джерела живлення літературної мови має стати для майбутнього словесника важливим підґрунтям професійної діяльності.

У методиці викладання української мови радянського часу актуальним було прищеплення учням навичок літературної мови, усунення негативного впливу місцевих говорів на усне і писемне мовлення школярів (Мановицька, 1973; Мукан, 1963; Омельченко, 1986). Методичні розробки того періоду рясніли рекомендаціями «боротися з діалектами», «подолати діалекти» тощо. Зауважимо, що такий підхід видається дуже спрощеним, а то й шкідливим, особливо з огляду на сучасну мовну ситуацію не лише в Україні, але й загалом у світі. Зокрема, доцент катедри української мови КМА Наталія Дзюбишина-Мельник зауважує, що в більшості країн Європи говорять не літературною мовою, а діалектами: «...у швейцарських школах дітей вчать перекладати літературні тексти місцевим діалектом німецької мови. Українських дітей теж треба вчити двом варіантам літературної й розмовної, характерної для певної місцевості. Діалекти – це живе, невичерпне джерело, літературна мова – штучна. Це конструкт, у природі її немає. Престижність мови залежить від того, як розвинені обидва варіанти» (Іваночко, 2012)

У сучасному українському мовному просторі помітною тенденцією стало активне

використання діалектних елементів у різних сферах публічної комунікації. Діалектну лексику, її фонетичні та словотвірні особливості активно використовують у рекламі, назвах підприємств і брендів, у відеоблогах, соціальних мережах, подкастах тощо. Такі мовні засоби надають висловлюванню емоційної виразності, створюють ефект автентичності та близькості до адресата, підкреслюють регіональну самобутність і зв'язок із культурними традиціями народу. Актуалізація діалектних одиниць у сучасному мовному просторі зумовлює об'єктивну потребу їх системного вивчення в школі. Учителю має не лише ознайомлювати учнів із нормами сучасної української літературної мови, а й формувати уявлення про її різноманіття, зокрема про діалектну лексику як важливий складник загальнонаціональної мовної системи. Усвідомлення функцій діалектизмів у сучасному мовленні сприяє розвитку мовної компетентності здобувачів освіти, умінню доречно й свідомо використовувати засоби спілкування залежно від комунікативної ситуації.

Крім того, вивчення діалектної лексики в школі має виразний ціннісний потенціал, оскільки сприяє вихованню поваги до мовної спадщини, традицій старшого покоління та регіональної культури. Залучення народного мовлення до освітнього процесу формує в учнів мовну й культурну ідентичність, поглиблює розуміння історії української мови та забезпечує спадкоємність мовних традицій в умовах сучасних соціокультурних змін.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Культурно-ідентифікаційна та функціонально-стилістична функції діалектної лексики неодноразово були об'єктом наукових зацікавлень дослідників взаємодії літературної мови і діалектної (П. Ю. Гриценка, А.С. Зеленька, С.Я. Єрмоленко, К.Д. Глуховцевої, Г.О. Козачук, М.Й. Онишкевича та ін.); питання художньо-естетичного, образно-асоціативного потенціалу діалектизмів вивчали С.П. Бибик, О.Г. Муромцева, М.М. Пилинський, Л.В. Струганець, О. М. Черевченко; останнім часом зріс науковий інтерес до діалектних особливостей ідіостилів письменників, що засвідчують розвідки І. Г. Матвіяса, В. В. Грещука, О. Г. Давидової, Т. Ткаченко, Б. О. Коваленка тощо.

Помітно менше уваги приділено вивченню понять діалектології в лінгводидактичній літературі. У працях 90 років ХХ ст. увага науковців була зосереджена на формуванні в школярів уявлень про співвідношення літературної та діалектної мови (Аркушин, 1983) і спричиненість аномативів діалектним впливом. Зокрема, О. М. Євтушок окреслив основні аспекти вивчення

діалектної лексики в умовах шкільного навчання (Євтушок, 1986); І.Г. Матвіяс проаналізував значення Атласу української мови для використання в освітньому процесі (Матвіяс, 1974), а Ф.І. Бабій дослідив особливості функціонування лексичних діалектизмів у мовленні учнів (Бабій, 1974). У статті Т.О. Гаврилової та Г.І. Мартинової заактуалізовано увагу вчителя на позакласній роботі з діалектології, запропоновано сценарій проведення діалектологічного гуртка (Гаврилова, 1999).

Сучасні наукові джерела розширюють проблематику дослідження: поряд із висвітленням методичних підходів до вивчення діалектизмів у шкільному курсі української мови в них описано інтерактивні освітні технології, спрямовані на підвищення інтересу учнів до автентичної мови та мовної різноманітності.

Так, Р.С. Омельковець і С.С. Левкович розробили дидактичні вправи, що сприяють розвитку комунікативних навичок та пізнавальної активності школярів, активізують мовленнєву діяльність, формують повагу до мовного різноманіття й інтерес до культурної спадщини рідного краю (Омельковець, 2025). Н.О. Руснак, І.М. Струк, Ю.М. Руснак досліджували використання народного мовлення в позакласній роботі закладів загальної середньої освіти (Руснак, 2022). Цінні матеріали для роботи з діалектною лексикою на уроках української мови і в позаурочний час запропоновані в навчальному посібнику І.В. Панченко і А.М. Тищенко (Панченко, 2015).

Попри наявність ґрунтовних розвідок і методичних напрацювань, у науковій літературі відсутні чіткі рекомендації щодо обсягу навчального часу й способів опрацювання діалектної лексики, необхідних для цілеспрямованого формування в учнів поняття про діалектну мову, що й зумовлює потребу в подальшому дослідженні цієї проблеми.

Мета статті – визначити особливості організації вивчення діалектної лексики в школі, дослідити програмні та підручкові підходи до її опрацювання, виявити методичні прогалини та запропонувати рекомендації щодо системного формування в учнів уявлень про діалектну мову як основу літературної мови.

Методи дослідження. Задля досягнення поставленої мети в статті застосовано метод порівняльного аналізу (зіставлення різних шкільних програм і підручників – для виявлення відмінностей у структурі, змісті, кількості вправ та підходах до теми), метод систематизації та узагальнення (структурування отриманих результатів для визначення типових підходів і прогалин у навчальному процесі).

Результати дослідження. Професійна діяльність учителя-філолога в сьогоденні пов'язана із впровадженням нової методики вивчення української мови, що повинно сприяти формуванню в школярів високої загальної ерудиції, уміння осмислювати проблеми україністики як цілісної системи наукових знань. Однак для цього учитель-словесник сам має володіти ґрунтовними знаннями специфіки діалектної мови, навичками теоретичного осмислення різноманітних проблем: з'ясувати тенденції формування загальнонародної мови, зрозуміти і пояснити процеси змін, що відбувалися у фонетичній системі, граматичній будові та лексичному складі сучасної української мови. Зокрема, звернути увагу й на те, що донедавна в центрі уваги науковців були лише ті особливості говірок, говорів чи наріч, що відрізняли їх від літературної мови. Більшою мірою об'єктом дослідження вчених ставало північне чи південно-західне наріччя, а от середньонаддніпряньський діалект південно-східного наріччя, який «за своїм місцем і значенням в історії формування та становлення літературної мови, а відтак і в історії самодостатності нації, є визначальним» (Мартинова, 2007, с. 3), залишався поза увагою вчених. І лише останнім часом діалектні мовні явища стали вивчати у взаємозв'язках і безвідносно до їх входу в літературну мову.

Сучасний освітній простір перебуває на етапі трансформації, зумовленої реформою Нової української школи, що актуалізує необхідність вивчення народного мовлення як органічного складника загальнонаціональної мови, важливого чинника формування мовної свідомості, культурної ідентичності та комунікативної компетентності здобувачів освіти. З 2022 року в Україні розпочалося поетапне впровадження модельних навчальних програм для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти (Модельні програми, 2022), у яких репрезентовано цілісне бачення мовної освіти в контексті сучасних суспільно-культурних викликів та ціннісних орієнтирів НУШ.

У передмові до рекомендованої Міністерством освіти і науки України (наказ МОН України від 12 липня 2021 року № 795) модельної навчальної програми «Українська мова. 5–6 класи» (автори: О.В. Заболотний, В.В. Заболотний, В.П. Лавринчук, К.В. Плівачук, Т.Д. Попова) (Модельні програми, 2022) акцентовано, що українська мова стає глибшою й зрозумілішою для здобувачів освіти тоді, коли в основу її вивчення покладено принцип народності. Такий підхід зумовлює звернення до народного мовлення як джерела духовних і культурних смислів, що забезпечує тяглість розвитку загальнонаціональної мови.

У модельній навчальній програмі «Українська мова. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Н. Б. Голуб, О. М. Горошкіна; рекомендована Міністерством освіти і науки України (наказ МОН України від 10 жовтня 2023 року № 1226)) (Модельні програми, 2022) визначено, що метою навчання української мови є розвиток особистості здобувача освіти засобами предмета, зокрема через пізнання мови як цілісної системи. Важливим акцентом програми є формування компетентного мовця – носія духовності, культури й традицій українського народу. Відповідно до визначеної мети в програмі передбачено низку завдань, серед яких провідними є виховання ціннісного ставлення до української мови як державної, розкриття потенційних можливостей мови для життя й діяльності людини та суспільства, а також формування потреби пізнавати мовне розмаїття української мови (фонетичне, лексичне, фразеологічне, граматичне) й активно послуговуватися ним у різних комунікативних ситуаціях, удосконалюючи культуру усного й писемного мовлення.

Схожа до зазначених вище мета модельної навчальної програми «Українська мова. 5–9 класи» (автори: А. Я. Полторацька, Ю. М. Сафонов, Н. В. Нестеренко; рекомендована наказом МОН України від 18 жовтня 2024 року № 1475), де акцентовано не лише на формуванні мовних і комунікативних компетентностей, а й на вихованні системи цінностей здобувачів освіти (Модельні програми, 2022).

Отже, особливої уваги в аналізованих модельних навчальних програмах надано системі цінностей, складником якої є шанобливе ставлення до родини, культурних і національних надбань, а також повага до традицій старшого покоління, зокрема мовних. Саме через звернення до мовної спадщини, народного мовлення, устаєних форм мовної поведінки передається історичний досвід, що забезпечує тяглість розвитку загальнонаціональної мови. Такий підхід формує в учнів усвідомлення мови як живого соціокультурного явища, що об'єднує покоління й слугує засобом збереження національної ідентичності.

Реалізація цих цілей під час вивчення діалектної лексики має різні програмні інтерпретації. Так, за модельною програмою О. В. Заболотного та ін. діалектні слова вивчають у 6 класі в межах теми «Групи слів за вживанням». Серед запропонованих видів навчальної діяльності – з'ясувати значення слів, знайти діалектизми в текстах і словниках, відновити деформовані речення, а також виконання мінідосліджень, спрямованих на усвідомлення особливостей

діалектної лексики (Модельні програми, 2022).

Відповідно до модельної навчальної програми Н. Б. Голуб та О. М. Горошкіної, поняття про діалектні слова формують у 5 класі, а в 6 класі про них згадують у контексті лексичного багатства української мови, зокрема через осмислення кількості діалектизмів. Серед провідних видів навчальної діяльності передбачено збагачення активного словника учнів новою лексикою, ведення словничка незнайомих слів, а також роботу з текстами, спрямовану на виявлення діалектизмів (Модельні програми, 2022).

У модельній програмі А. Я. Полторацької та ін. діалектні слова також запропоновано вивчати в 5 класі, проте серед очікуваних результатів навчання не конкретизовано, які саме знання та вміння з діалектної лексики має опанувати учень. Запропоновані види навчальної діяльності обмежені завданнями на визначення семантики слів і пошук їх у текстах та словниках (Модельні програми, 2022).

Отже, аналіз модельних навчальних програм засвідчує відсутність єдиного підходу до визначення місця діалектної лексики в шкільному курсі української мови, часових меж її вивчення та очікуваних результатів навчання. Незважаючи на спільну ціннісну орієнтацію аналізованих програм на усвідомлення народних витоків мови, змістове наповнення й характер навчальної діяльності істотно різняться, що зумовлює варіативність у формуванні в учнів поняття про діалектну мову та підсилює роль учителя у виборі методів і глибини опрацювання цього матеріалу.

Зауважимо, що відповідно до досі чинної програми з української мови (затвердженої Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804), із поняттям «діалектні слова» школярів ознайомлюють у 6 класі, проте практичний досвід показує, що через недостатність часу на опанування цієї теми (програма рекомендує 8 год. на вивчення розділу «Лексикологія», у межах цього часу учні мають опанувати, крім матеріалу про групи слів за значенням, походженням, уживанням, ще й поняття «лексична помилка», знати її різновиди, а також засвоїти правила написання слів іншомовного походження) діти отримують лише загальне поняття про предмет навчання. У сучасних підручниках з української мови представлені різні за формою, але подібні за змістом поверхові характеристики поняття «діалектизм»: «діалектні слова (діалектизми) – це слова, які властиві мовленню лише жителів певної місцевості» (Авраменко, 2023, с. 39), «діалектні слова (діалектизми) – слова,

якими користуються мешканці певних територій» (Голуб, 2022, с. 51), «діалектне слово вживається тільки в деяких регіонах країни» (Голуб, 2022, с. 52), «діалектизми – слова, які використовують у своєму мовленні жителі певної місцевості» (Авраменко, 2023, с. 36), «діалектні слова властиві для певної місцевості» (Онатій, 2022, с. 70).

Як слушно зауважують І. В. Панченко й А. М. Тищенко, специфіка діалектної лексики, зокрема широке коло лексичних одиниць, функціонування багатьох із них на обмеженій території, ускладнює засвоєння учнями цього поняття, викликає неабиякі труднощі під час читання художніх текстів. Навіть після ознайомлення із цим терміном у 5 чи в 6 класі дітям складно пояснити і саме поняття «діалектні слова», і, тим більше, значення конкретних прикладів таких слів (Панченко, 2015, с. 8). Щоб допомогти учням відповісти на ці запитання, учителеві насамперед необхідно розтлумачити їм визначення діалектної лексики або ж порадити звернутися до підручника з української мови чи іншого додаткового джерела. Щоправда, аналіз підручників засвідчує, що їхні автори ілюструють визначення діалектних слів переважно прикладами з говірок південно-західного наріччя: *газда, вуйко, боцян* (Заболотний, 2023, с. 40, впр. 90, 100, 101), *вуйко, чічка, полонина, плай, ватра, оседки*, спорадично північного наріччя: *бузько* (Авраменко, 2023, впр. 1, 2, 9, с. 36–38). У підручнику для 5 класу Н. Б. Голуб і О. М. Горошкіної запропоновано вправу, у тексті до якої йдеться про територіальні особливості лексики північного й південно-східного наріччя (Голуб, 2022, с. 50).

Звісно, лексичні елементи південно-західного наріччя виразніше засвідчують відмінності від літературної мови, однак використання лише їх для ілюстрування поняття «діалектизм» породжує хибне уявлення про саму суть діалектної мови, що не обмежена тільки говірками південно-західного наріччя.

Формування поняття про діалектні слова потребує ретельно дібраної та методично продуманої системи вправ. Саме система, а не поодинокі завдання, забезпечує поступове й усвідомлене засвоєння цього мовного явища. Спробу реалізувати зазначену мету спостерігаємо в підручнику для 6 класу О. М. Авраменка й З. Р. Тищенко (Авраменко, 2023). Автори відводять на вивчення діалектних і просторічних слів два параграфи та пропонують кілька вправ, серед яких – карта з діалектними словами (Авраменко, 2023, впр. 7, с. 38), проте на ній позначені адміністративно-територіальні межі України й запропоновано визначити, у яких областях є та чи та лексема. За

відсутності попередньо поданої інформації про наріччя навряд чи учням вдасться сформулювати цілісне уявлення про територію поширення таких слів.

Заслугує на окрему увагу підручник із української мови А. В. Онатій і Т. П. Ткачука, у якому система вправ спрямована на послідовне засвоєння поняття «діалект», усвідомлення різниці між діалектною й літературною мовою (Онатій, 2022, с. 70) та формування уявлення про наріччя української мови. З цією метою подано карту (Онатій, 2022, впр. 115, с. 71) і запропоновано визначити діалектну належність регіону, у якому проживає учень. Позитивним є й використання інфографіки, а також завдання пояснити знайдені на карті слова, дібрати діалектизми й записати до них синоніми, виконати вправи на заміну в поданих реченнях загальноживаних слів діалектизмами (Онатій, 2022, с. 74).

Отже, аналіз підручників засвідчує відсутність чіткого й системного підходу до формування поняття про діалектну лексику. Водночас у посібниках для підготовки до Національного мультипредметного тесту, а також у підручниках з української мови й літератури наявні завдання, виконання яких потребує ґрунтовних знань про народне мовлення, однак школярам часто бракує відповідної підготовки й навчально-методичного забезпечення. Таким чином, наявна розбіжність між програмними орієнтирами, змістом підручників і вимогами підсумкового оцінювання актуалізує потребу в пошуку ефективних методичних рішень, зорієнтованих на системне й усвідомлене опрацювання діалектної лексики.

Учні мають систематично поповнювати знання про діалектну лексику, формувати й удосконалювати вміння доречно її використовувати та коректно пояснювати значення слів, усвідомлюючи, що діалектне мовлення є невід'ємним складником української національної мови. Організація такої діяльності має ґрунтуватися на компетентісному підході, передбачати поетапність, системність і безперервність: роботу з діалектною лексикою доцільно не обмежувати вивченням відповідної теми у 5–6 класах, а необхідно продовжувати в наступних класах через упровадження позаурочних форм діяльності та індивідуальних навчальних завдань. Очікуваними результатами такої роботи є сформованість мовної та культурної компетентностей учнів, розвиток навичок дослідницької діяльності, уміння працювати з мовним матеріалом різного типу, а також усвідомлення цінності діалектної лексики як складника національної мовної спадщини.

Зважаючи на важливість і складність порушеної проблеми, ми почали шукати

відповідь на цілком актуальні питання: 1) як сформулювати в учнів поняття про різноманітність діалектної мови? 2) як допомогти усвідомити роль середньонаддніпрянського діалекту як основи літературної мови? 3) як виховати національно свідому мовну особистість – патріота своєї малої батьківщини, з чийх позицій і переконань формуватиметься свідомий громадянин України? Звичайно, було б добре, якби до програми з української мови були включені теми «Характеристика місцевої говірки», «Мова рідного краю та її місце серед діалектів України», «Культура мови учнів та говіркові елементи в їхньому мовленні», «Місцева говірка в українській літературній мові» та інші.

Спробуємо окреслити способи вирішення цієї проблеми на прикладі роботи з учнями Черкащини. Черкащина – мовно-територіальний континуум, неоднорідний в діалектному відношенні: його центральна частина належить до середньонаддніпрянського діалекту, західна периферія є зоною контактування середньонаддніпрянського й подільського говорів відповідно південно-західного й південно-східного наріч, у північній частині помітні риси поліських діалектів, а в східній та південній виявлено сукупність явищ, притаманних різним говорам української мови (Мартинова, 2013, с. 3). У зв'язку з цим матеріали з говірок Черкащини евристично цінні не тільки для характеристики їхньої структури, вивчення наслідків міждіалектної взаємодії, але й для розуміння умов формування літературної мови, її основи й причин варіативності норми, що учні вивчають у старшій школі.

Одним зі способів формування мовних компетентностей учнів стало використання системи вправ, спрямованих на ознайомлення школярів зі специфічними словами, регіональними фразеологізмами, засвідченими в «Словнику середньонаддніпрянських говірок» (Мартинова, 2020). Насамперед учнів потрібно ознайомити з діалектним поділом української мови, що можна зробити, використавши інтернет-ресурс «Інтерактивна карта діалектів України» (Карта діалектів, б.р.). Учитель розміщує в класі посилання, учні на уроці вивчають карту та відповідають на запитання: Скільки наріч представлено на карті? Які говори складають кожне з них? До якого говору належить мовлення місцевості, у якій вони проживають? Учитель пояснює, що клікаючи на певний говір, можна дізнатися про характерні для нього фонетичні, морфологічні, синтаксичні та лексичні особливості.

Одним із продуктивних видів роботи в старших класах є створення «Бабусиних скриньок», «Маминих скарбничок» тощо – міні-словників, які містять мовлення

старших родичів учня. Завдання, які діти виконують спільно з батьками, дідусями й бабусями в процесі збирання, фіксації та систематизації діалектного матеріалу, становлять одну з важливих форм родинної взаємодії, сприяють комунікації та збереженню нематеріальної мовної спадщини. Початковим етапом такої роботи має бути спостереження за природним мовленням носіїв говірки (інформантів), виокремлення своєрідних для неї звукових особливостей, записування невеликих фрагментів діалектного чи фольклорного мовлення (до 5 хв). Успіх роботи на цьому етапі значною мірою залежить від правильного вибору носія говірки, коректного формулювання запитань, дохідливого пояснення мети записування. Інформанта можна спрямувати на конкретні теми розповіді (обробіток землі, догляд за худобою, випікання хліба, відпочинок молоді в давні часи, звичаї, традиції тощо) чи жанри фольклору (місцеві перекази, пісні, казки). Проілюструємо цю думку фрагментом тексту, який учениця Черкаської спеціалізованої школи I-III ступенів № 17 Гагосова Лілія записала від своєї бабусі, навчаючись у 6 класі: *Косарі косили сіно рановранці, поки роса. Косу гострили мантичкою, яку носили в кушці за поясом. Сухе сіно згрібали грабяркою, складали на гарбу, закріплювали на вершині рублем, і пливла така собі велика гора на возі до хутора. У зернові жнива жали жіночки серпами, зв'язували снопи перевеслами і складали їх у копи, полукипки, струпиці. Зверху розправляли шапку і були всі копи схожі на хатки. Усі снопи возили в клуню, де їх молотили і віяли, а зерно потім возили бездркою до млина.* Школярка зараз навчається в 11 класі, виконує індивідуальний проєкт «Мовна скринька баби Катрі» – створює словник, підґрунтям якого стали записи текстів: **Клу́ня**, і, і, ж., заст. – сільськогосподарська будівля для зберігання снопів сіна, полови тощо, а також для молотби, віяння: *Усі снопи возили в клуню, де їх молотили і віяли, а зерно потім возили бездркою до млина.*

Зауважимо, що ідея залучення школярів до такого виду роботи не нова. Зокрема, у 2020 році на VIII Міжнародній науковій конференції «Лінгвалізація світу» (4–5 травня, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького) польський учений Блажей Осовський розповів про практику створення міні-словників у школах Польщі, де на їх основі формують регіональні словники, що підтримує спеціальна державна програма. Крім того, закордонні колеги поширюють у соцмережах анкетопитальники, які також, з одного боку, популяризують діалектне слово, а з іншого, –

залучають до створення загального діалектного словника якомога ширше коло респондентів. Такі ж питальники розробляють і викладачі-діалектологи катедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького.

Для учнів старших класів запропоновані індивідуальні завдання, наприклад,

створити інтерактивну карту, на якій школярі розміщують виписані з вивчених творів діалектні лексеми, групуючи їх за місцем поширення на українській етномовній території. Зацікавлення діалектною лексикою спостерігаємо і в учнів Малої академії наук, які щороку успішно захищають роботи, підґрунтям яких є зафіксований діалектний матеріал із рідних говірок (див. фото 1).

Фото 1. Діалектологічні дослідження учнів МАН.

Добрі результати дають і проведені студентами позакласні заходи з використанням діалектного матеріалу, які вони публікують у соціальних мережах (див. фото 2, 3, 4).

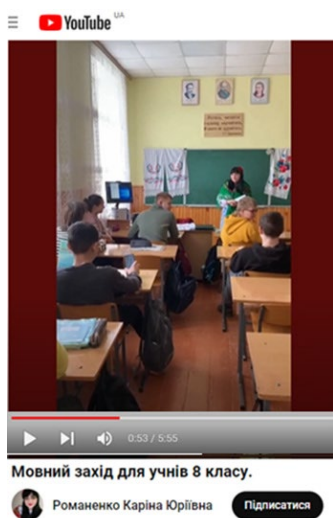

Фото 2. Реалізація завдань діалектологічної практики в позакласній роботі з української мови

- Хочу запропонувати вам пограти зі мною в гру. Для цього нам потрібно поділитися на дві Сторінки, 6 м.з. 8 звітину, щоб придумати свою назву і вибрати капітана.

Фото 3, 4. Створення колективних словників

Зібраний матеріал розширить емпіричну базу української діалектології загалом. Його можна використати для укладання діалектних словників, лексичного атласу української мови, у лінгводидактиці середньої школи. Однак основна мета цієї роботи – навчити учнів зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності й досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку української мови, її місця в загальній системі знань про природу й суспільство, усвідомлювати роль рідної мови як найважливішого джерела формування інтелекту і духовно-емоційної сфери особистості через її органічний зв'язок з національними, зокрема мовними, традиціями.

Ще однією з ефективних форм для організації роботи з учнями є діалектологічний гурток. Оскільки в школі учні вивчають діалектну лексику, то й тематика таких заходів може бути різноманітною: «Пізнай рідну говірку», «Що не сільце, то своє слівце», «Народ скаже, як зав'яже», «Кожен соловей по-своєму співає», «Кожен край має своє слово і звичай» тощо. Гурткова робота розширює знання про рідну говірку, збуджує пізнавальний інтерес до неї, сприяє вихованню почуття національної гідності й гордості, залучає до відтворення народних традицій, ознайомлює з народною етикою та мораллю, заохочує до вивчення сімейного родоводу, а отже, сприяє формуванню лінгвокраєзнавчої компетентності.

Отже, аналіз наукових джерел, модельних навчальних програм, чинних підручників з української мови та власного педагогічного досвіду засвідчує, що проблема формування в учнів уявлення про діалектну лексику залишається актуальною й недостатньо розв'язаною в сучасному освітньому просторі. За відсутності чіткого й системного підходу до вивчення діалектної мови знання школярів мають фрагментарний характер, що ускладнює розуміння ними мовного розмаїття української мови та ролі середньонаддніпряньського діалекту в процесі становлення літературної норми.

Попри спільну ціннісну орієнтацію модельних навчальних програм НУШ на усвідомлення народних витоків мови, зміст і характер роботи з діалектною лексикою суттєво різняться, а очікувані результати навчання не завжди чітко окреслені. Аналіз підручників показав переважання епізодичного представлення діалектних явищ, обмеженість теоретичного матеріалу та односторонність ілюстративної бази, що не сприяє формуванню цілісного уявлення про діалектну систему української мови. Ефективне засвоєння діалектної лексики можливе за умови впровадження ретельно дібраної, методично виваженої системи вправ, спрямованої на поетапне формування знань, умінь і ціннісного ставлення до народного мовлення. Особливу роль у цьому процесі відіграє позакласна робота, що спонукає звернення до мовного матеріалу рідного краю, зокрема говірок Черкащини, та створює передумови для усвідомлення учнями різноманітності діалектної мови, ролі середньонаддніпряньського діалекту як основи української літературної мови та формування національно свідомої мовної особистості.

Список бібліографічних посилань

Авраменко, 2023 – Авраменко, О., Тищенко, З. (2023). Українська мова: підруч. для 6 кл. закладів загальної середньої освіти. Київ: Грамота. 224 с.

- Аркушин, 1986 – Аркушин, Г.Л. (1986). На заняттях мовного гуртка. *Українська мова і література в школі*, (4): 62–65.
- Аркушин, 1983 – Аркушин, Г.Л. (1983). Опрацювання теми «Поняття про сучасну українську літературну мову. Діалекти української мови» у 8 класі. *Українська мова і література в школі*, (2): 54–57.
- Бабій, 1974 – Бабій, Ф.Й., (1974). Лексичні діалектизми в мові учнів. *Українська мова і література в школі*, (12): 57–59.
- Гаврилова, 1999 – Гаврилова, Т.О., Мартинова, Г.І. (1999). «Які прекрасні барви у нашій рідній мові...» *Українська мова і література в школі*, (28): 4.
- Голуб, 2022 – Голуб, Н.Б., Горошкіна, О.М. (2022). Українська мова: підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Освіта. 256 с.
- Громко, 2008 – Громко, Т. (2008). Методика вивчення діалектної лексики в школі. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного інституту. Серія: Філологічні науки*, (80): 271–280.
- Євтушок, 1986 – Євтушок, О.М. (1986). До опрацювання діалектної лексики в школі. *Українська мова і література в школі*, (3): 43–47.
- Заболотний, 2023 – Заболотний, О., Заболотний, В. (2023). Українська мова. Підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Генеза. 272 с.
- Іваночко, 2012 – Іваночко, Т. (2012, 4 грудня). Ніхто у світі не говорить літературною мовою. *Gazeta.ua*. URL: https://gazeta.ua/articles/events-journal/_nihto-u-sviti-ne-govorit-literaturnoju-movoyu/470780
- Карта діалектів, б.р. – Інтерактивна карта діалектів України. (б.р.). URL: <https://dialectmap.org/map>
- Мановицька, 1973 – Мановицька, А.Я. (1973). Усунення діалектних помилок у мові учнів. *Українська мова і література в школі*, (5): 67–70.
- Мартинова, 2007 – Мартинова, Г.І., Тищенко, Т.М., Щербина, Т.В. (2007). Середньонаддніпряньський діалект (аналітико-бібліографічний огляд). Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А. 74 с.
- Мартинова, 2013 – Мартинова, Г.І., Щербина, Т.В., Таран, А.А. (упор.). (2013). Говірки Черкащини: збірник діалектних текстів. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А. 121 с.
- Мартинова, 2020 – Мартинова, Г., Щербина, Т. (2020). Словник середньонаддніпряньських говірок. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А. 477 с.
- Матвіяс, 1974 – Матвіяс, І.Г. (1974). Атлас української мови і його значення для шкільної практики. *Українська мова і література в школі*, (7): 30–34.
- Мукан, 1963 – Мукан, А.М. (1963). Усунення діалектизмів з мови учнів шкіл Херсонщини. *Українська мова і література в школі*, (9): 41–43.
- Омельковець, 2025 – Омельковець, Р., Левкович, С. (2025). Вивчення діалектної лексики в ЗЗСО: нові бачення, технології та перспективи (на матеріалі побутової лексики говірки с. Чорноплеси Ковельського району Волинської області). *Вісник науки та освіти*, 11(41): 943–454.
- Омельченко, 1986 – Омельченко, З.Л. (1986). Робота над подоланням діалектних помилок при вивченні морфології. *Українська мова і література в школі*, (3): 37–43.
- Онатій, 2022 – Онатій, А.В., Ткачук, Т.П. (2022). Українська мова: підручник для 5 кл. закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан. 287 с.
- Панченко, 2015 – Панченко, І.В., Тищенко, А.М. (2015). Матеріали для роботи з діалектною лексикою: навчальний посібник. Слов'янськ: мінідрукарня «Папірус». 289 с.
- Модельні програми, 2022 – Модельні навчальні програми для 5–9 класів нової української школи. *Сайт МОН України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalnaserednya-osvita/navchalni-programi/modelni-yutsya-poetapno-z-2022-roku>

Руснак, 2022 – Руснак, Н., Струк, І., Руснак Ю. Вивчення народного (говіркового) мовлення в позаурочній роботі ЗЗСО. *Українська мова і література в школі*, 2(34): 94–98.

References

- Avramenko, O., Tyshchenko, Z. (2023). Ukrainian language: textbook for 6th grade general secondary education institutions. Kyiv: Gramota. 224 p. [in Ukr.].
- Arkushyn, G. L. (1986). In the language club. *Ukrainian language and literature at school*, (4): 62–65 [in Ukr.].
- Arkushyn, G. L. (1983). Studying the topic “The concept of the modern Ukrainian literary language. Dialects of the Ukrainian language” in the 8th grade. *Ukrainian language and literature at school*, (2): 54–57 [in Ukr.].
- Babiy, F. Y., (1974). Lexical dialectisms in the language of students. *Ukrainian language and literature at school*, (12): 57–59 [in Ukr.].
- Gavrylova, T. O., Martynova, G. I. (1999). “What beautiful colors in our native language...”. *Ukrainian language and literature at school*, (28): 4 [in Ukr.].
- Holub, N. B., Horoshkina, O. M. (2022). Ukrainian language: a textbook for the 5th grade of general secondary education institutions. Kyiv: Education. 256 p. [in Ukr.].
- Gromko, T. (2008). Methodology of studying dialect vocabulary in school. *Scientific notes of the Kirovograd State Pedagogical Institute. Series: Philological Sciences*, (80): 271–280 [in Ukr.].
- Yevtushok, O. M. (1986). Towards the development of dialect vocabulary in school. *Ukrainian language and literature in school*, (3): 43–47 [in Ukr.].
- Zabolotny, O., Zabolotny, V. (2023). Ukrainian language. Textbook for the 6th grade of general secondary education institutions. Kyiv: Geneza. 272 p. [in Ukr.].
- Ivanochko, T. (2012, December 4). Nobody in the world speaks a literary language. *Gazeta.ua*. URL: https://gazeta.ua/articles/events-journal/_nihto-u-sviti-ne-govorit-literaturnoyu-movoyu/470780 [in Ukr.].
- Interactive map of Ukrainian dialects. (b.r.). URL: <https://dialectmap.org/map> [in Ukr.].
- Manovytska, A. Ya. (1973). Elimination of dialect errors in the language of students. *Ukrainian language and literature at school*, (5): 67–70 [in Ukr.].
- Martynova, G. I., Tyshchenko, T. M., Shcherbyna, T. V. (2007). The Middle Dnieper dialect (analytical and bibliographical review). Cherkasy: Vyd-ets Chabanenko Yu. A. 74 p. [in Ukr.].
- Martynova, G. I., Shcherbyna, T. V., Taran, A. A. (compilers). (2013). Dialects of Cherkasy: a collection of dialect texts. Cherkasy: Publisher Chabanenko Yu. A. 121 p. [in Ukr.].
- Martynova, G., Shcherbyna, T. (2020). Dictionary of Middle Dnieper Dialects. Cherkasy: Publisher Chabanenko Yu. A. 477 p. [in Ukr.].
- Matviyas, I. G. (1974). Atlas of the Ukrainian language and its significance for school practice. *Ukrainian language and literature at school*, (7): 30–34 [in Ukr.].
- Mukan, A. M. (1963). Elimination of dialectisms from the language of school students in the Kherson region. *Ukrainian language and literature at school*, (9): 41–43 [in Ukr.].
- Omelkovets, R., Levkovych, S. (2025). Study of dialect vocabulary in the ZZSO: new visions, technologies and prospects (based on the material of everyday vocabulary of the dialect of the village of Chornopolesy, Kovel district, Volyn region). *Bulletin of Science and Education*, 11(41): 943–954 [in Ukr.].
- Omelchenko, Z. L. (1986). Work on overcoming dialect errors in the study of morphology. *Ukrainian language and literature at school*, (3): 37–43 [in Ukr.].
- Onatiy, A. V., Tkachuk, T. P. (2022). *Ukrainian language: a textbook for 5th grade of general secondary education institutions*. Ternopil: Textbook – Bohdan. 287 p. [in Ukr.].
- Panchenko, I. V., Tyshchenko, L. M. (2015). Materials for working with dialect vocabulary: a textbook. Slaviansk: Papyrus mini-printing house. 289 p. [in Ukr.].
- Model educational programs for grades 5–9 of the new Ukrainian school. Website of the Ministry of Education and Science of Ukraine. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalnaserednya-osvita/navchalni-programi/modelni-yutysya-po-etapno-z-2022-roku> [in Ukr.].
- Rusnak, N., Struk, I., Rusnak Yu. (2022). Study of folk (colloquial) speech in extracurricular work of ZZSO. *Ukrainian language and literature at school*, 2(34): 94–98 [in Ukr.].

MARTYNOVA Hanna

Doctor sciences of philology, professor at the Department of Ukrainian Linguistics and Applied Linguistics, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

SHCHERBYNA Tetyana

Ph.D in philology, associate professor at the Department of Ukrainian Linguistics and Applied Linguistics, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

DIALECT VOCABULARY AS A COMPONENT OF LANGUAGE EDUCATION IN THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

Summary. *The revitalisation of dialect units within the contemporary linguistic landscape necessitates their systematic study in schools. A teacher's role extends beyond merely familiarising students with the norms of the modern Ukrainian literary language; it involves cultivating an understanding of its diversity—specifically dialect vocabulary as a vital component of the nationwide linguistic system. An awareness of the functions of dialectisms in modern speech facilitates the development of students' linguistic competence and their ability to utilize communicative tools appropriately and consciously, depending on the situation. Furthermore, the study of dialect vocabulary in schools carries distinct axiological potential, as it fosters respect for linguistic heritage, generational traditions, and regional culture. Integrating folk speech into the educational process shapes students' linguistic and cultural identity, deepens their understanding of the history of the Ukrainian language, and ensures the continuity of linguistic traditions amidst contemporary sociocultural shifts.*

The Purpose. This article aims to identify the specific features of organizing dialect vocabulary studies in schools, investigate current curricula and textbook-based

approaches, and highlight methodological gaps. It also proposes recommendations for the systematic development of students' perception of dialectal speech as the foundation of the literary language.

The Methods. The study employs comparative analysis (comparing various school curricula and textbooks to identify differences in structure, content, exercise volume, and thematic approaches) and the method of systematization and generalization (structuring results to determine typical patterns and deficiencies in the educational process).

Results. Current Ukrainian language curricula and textbooks were analyzed regarding their representation of dialect vocabulary; the scope, nature, and methodological approaches were determined. Key shortcomings in the content of educational materials were identified, most notably the fragmented presentation of dialect material and the limited number of practical tasks. The article substantiates the didactic and linguacultural potential of dialect vocabulary as an essential component of language education in the New Ukrainian School (NUS). A system of effective exercises and tasks is proposed, aimed at developing linguistic, communicative, and cultural competencies, stimulating

cognitive interest, and fostering an awareness of the linguistic diversity of the Ukrainian language.

Originality. For the first time in scholarly literature, the problem of studying dialect vocabulary in the secondary school Ukrainian language course is addressed within the context of implementing the New Ukrainian School concept.

Conclusions and specific suggestions of the author. Despite the shared value-oriented focus of NUS model curricula regarding the folk origins of the language, the actual content and methods for handling dialect vocabulary vary significantly, and expected learning outcomes are not always clearly defined. Textbook analysis revealed a predominance of episodic dialect presentation, limited theoretical material, and a narrow illustrative base, which hinders the formation of a holistic understanding of the Ukrainian dialect system. Effective mastery of dialect vocabulary is achievable only through a carefully selected, methodologically sound system of exercises designed to gradually

build knowledge, skills, and value-based attitudes toward folk speech. Extracurricular activities play a crucial role, encouraging engagement with the linguistic material of the native region – specifically the dialects of the Cherkasy region – and creating the necessary foundation for students to recognize the richness of dialectal speech. The role of the Mid Upper Dnieper dialect as the bedrock of the literary language, and the development of a nationally conscious linguistic personality.

Keywords: model curricula; language education; Ukrainian language textbooks; lexicology; Mid Upper Dnieper dialect; dialect vocabulary; New Ukrainian School.

Одержано редакцією 07.02.2026
Прийнято до публікації 20.02.2026

 <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2026-1-263-268>

 <https://orcid.org/0000-0003-0780-7205>

СИДОРЕНКО Юлія

докторка філософії, викладачка ВСП «Ніжинський фаховий коледж Національного університету біо-ресурсів і природокористування України»

 yuliasss-2016@ukr.net

УДК 37.016:821.16.2*6.09(092)(045)

МІФОЛОГІЧНИЙ ВИМІР РОМАНУ-ЕПОПЕЇ В. ДРОЗДА «ЛИСТЯ ЗЕМЛІ»: ВИВЧЕННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Актуалізовано питання необхідності розробки спеціального методичного підходу до вивчення роману-епопеї В. Дрозда «Листя землі» на уроках української літератури у старшій школі.

Розглянуто особливості опрацювання літературного твору на основі осмислення його міфологічного складника, що є важливою гранню авторської манери зображення.

Обґрунтовано ефективність застосування міфологічного аналізу різних структурних рівнів: сюжету, композиції, образної системи, хронології, тематики, проблематики, мовної площини, ідейно-філософського змісту.

Наголошено на доцільності аналізу ключових міфологем, вставних міфів та міфологічного світобачення, властивого художній картині дійсності.

Запропоновано методіку текстуального опрацювання роману, зокрема подано різні види аналітико-синтетичного та дослідницького характеру. Представлену методіку доречно застосовувати на уроках позакласного читання та літератури рідного краю.

Розроблено методичні рекомендації щодо застосування міфологічного виміру роману В. Дрозда «Листя землі» як навчального матеріалу, що дозволяє вирішувати проблему вивчення творчості письменника в шкільному курсі української літератури (10–11 класи).

Ключові слова: міф; міфологема; урок літератури; методика навчання; міфологічний аналіз; текстуальний аналіз; міфологічний образ.

Постановка проблеми у загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Знаковим явищем у творчості В. Дрозда є роман-епопея «Листя землі», відзначена літературною премією ім. Т.Г. Шевченка

(1992). Оригінальність цього твору полягає в жанровому синкретизмі (в романі-епопеї наявні елементи легенди, притчі, міфу, казки, мемуарів та автобіографій), у домінуванні ознак химерної прози, в авторському міфотворенні цікавої концепції світу та глибокій проблематиці, що спрямовується на переосмислення цілої історичної доби. В. Дрозд зображує долю багатьох поколінь українського народу протягом ста років, описуючи історії жителів села Пакуль, що на Чернігівщині, філософськи осмислюючи національну пам'ять і духовний простір України. Художнє багатство епопеї В. Дрозда «Листя землі» актуалізує потребу його вивчення на уроках літератури рідного краю у старших класах. Емоційно-ціннісне ставлення письменника до рідної землі, що яскраво прочитується в творі, допоможе читачам замислитися над власною причетністю до історії та культури Чернігівського краю, розкрити актуальні для сучасної молоді теми: зв'язок поколінь, урбанізація, пошук ідентичності.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Роман-епопея В. Дрозда «Листя землі» досить широко досліджена в сучасному літературознавстві. Учені (С. Андрусів, О. Брайко, Н. Дашко, М. Жулинський, Н. Колошук, Ю. Мушкетик, М. Павлишин, О. Січкара, Л. Тарнашинська, В. Толмачова, Л. Яшина) звертають увагу на різні аспекти твору, його непересічний характер. Спільною тенденцією є увага науковців до аналізу міфологічного компоненту твору. Так, Л. Яшина